

ערבים ויהודים בהליכי הארכת מעצר ראשוני

מאת

אורן גזל-אייל* ורענן סוליציאנו-קינן**

גל עינב ועטאללה שובאש***

מחקר זה בודק את השפעת הזהות האתנית של חשודים ושל שופטים על החלטות בדבר הארכת המעצר הראשוני, לפני הגשת כתב אישום. בשונה ממחקרים קודמים שבחנו את השפעת המוצא האתני על ההליך הפלילי, והתרכזו בשלב גזירת הדין, זהו המחקר הראשון הבוחן את השפעתו של גורם זה על ההחלטות המתקבלות במפגש הראשון של החשוד עם בית המשפט, מיד לאחר מעצרו. בשלב זה של ההליך הפלילי יש לשופט מידע מוגבל על החשוד ועל העבירה, ההליך הוא מהיר, ועמדת המשטרה כאשר למספר ימי המעצר הדרושים מאפשרת שליטה סטטיסטית טובה על יתר המשתנים העשויים להשפיע על ההחלטה. כמו כן, בשונה מרוב המחקרים הקודמים, בניית הנתונים נופו הליכים שהסתיימו בהסכמה בין הצדדים, וכן נבחן גם מוצאו האתני של השופט. בדרך זו ניתן להבחין טוב יותר בין השפעת הזהות האתנית של החשוד לבין השפעה של גורמים אחרים העשויים להיות מתואמים עם זהות זו. תוצאות המחקר מראות שכאשר השופט הוא יהודי, הסיכויים של חשוד יהודי להשתחרר גדולים מהסיכויים של חשוד ערבי להשתחרר באותן נסיבות. כמו כן, כאשר החשוד הוא יהודי, סיכויי שחרורו על ידי שופט יהודי גדולים יותר, לעומת סיכויי שחרורו על ידי שופט ערבי באותן נסיבות.

מבוא. א. ערבים במערכת המשפט הפלילית בישראל: רקע תאורטי ומחקר קודם. ב. הארכת המעצר הראשוני. ג. המדגם, הנתונים ושיטת המחקר. 1. המשתנים התלויים; 2. המשתנים הבלתי-תלויים; ד. הממצאים. 1. סטטיסטיקה תיאורית; 2. ניתוח קורלציה; 3. משתני הבקרה: חומרת העבירה ובקשת המשטרה; 4. החלטות מעצר כמשתנה רצף; 5. החלטות מעצר כמשתנה דיכוטומי שחרור/מעצר; ה. דיון ומסקנות.

* מרצה בכיר, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת חיפה.

** מרצה, המחלקה למדע המדינה ובית הספר למדיניות ציבורית, האוניברסיטה העברית בירושלים.

*** הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת חיפה.

תודה לגיא דוידוב, לדוד וייסברוד, לגדעון פישמן וליורם שחר על הערותיהם התורמות. המאמר הפיק רבות גם מהערותיהם של משתתפי הסמינר המחלקתי בפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית, משתתפי הסמינר למצטיינים בפקולטה למשפטים באוניברסיטת בר-אילן, ומשתתפי כנס האגודה הישראלית למשפט וחברה לשנת 2007. תודתנו נתונה גם למרכז מינרבה לזכויות אדם באוניברסיטה העברית בירושלים, שמענק המחקר מטעמו מימן מחקר זה. מאמר זה זכה בפרס צגלה למאמר המצטיין בעברית לחברי סגל צעירים לשנת התשס"ח.

מבוא

על פי הדין, החלטות משפטיות בהליך הפלילי צריכות להתבסס על שורה של שיקולים משפטיים. כך, בבואו לגזור את דינו של אדם שהורשע, נדרש שופט לשקול את חומרת המעשה שבגיננו הורשע הנאשם, חומרת העבירה, סיכויו לשיקום, עברו הפלילי ועוד.¹ בעוד שכך דורש הדין, מחקרים רבים הצביעו על האפשרות שגם שיקולים נוספים, חוץ-משפטיים, משפיעים באופן שיטתי על החלטות השופטים. חלק גדול מהמחקרים שבחנו את השפעתם של השיקולים החוץ-משפטיים התמקד בהשפעת מוצאו האתני של הנאשם או צבע עורו על סיכויו בהליך הפלילי.

מרבית המחקרים שניסו לבדוק את השפעת המוצא האתני על החלטות שופטים בפלילים התרכזו בבחינת גזרי הדין. הבחינה של שלב זה בעייתית מכיוון שגזר הדין מושפע במידה ניכרת מההחלטות הפרוצדורליות שקיבלו התביעה ובית המשפט קודם הטלתו; בין היתר משפיעים על גזר הדין מעצרו של הנאשם לפני מתן גזר הדין, טיעוני התביעה לעונש, הודאת הנאשם וכן קיומו ואופיו של הסדר טיעון. על חלק מהמשתנים הללו – כגון טיעונה של התביעה או תוכנו של הסדר הטיעון – קשה לשלוט בצורה אובייקטיבית; לעתים גם השליטה במשתנים אחרים היא מוגבלת, בשל זמינותם החלקית בלבד של מקורות המידע.

חלק גדול מגורמים מתערבים אלה אינו ממלא תפקיד בהחלטות שיפוטיות באשר להארכת מעצר ראשוני לפני הגשת כתב אישום. בשלב ראשוני זה – על פי רוב פחות מיממה לאחר מעצרו הראשוני של החשוד – המידע שבידי השופט מוגבל מאוד; היו רק מעט שלבים קודמים העשויים להשפיע על ההליך, וחשוב מכול – עמדת המדינה ביחס למקרה ניתנת לשליטה על פי מספר ימי המעצר המופיעים בבקשתה לבית המשפט. גורמים אלה ואחרים הופכים הליך זה לכר מתאים במיוחד לבחינת ההשפעה של המוצא האתני על שופטים (מעבר להשפעתו האפשרית על בקשות המדינה), ובדרך זו מאפשרים לאשש או לשלול את האפשרות שפערי החלטות נובעים מסטיגמות שבהן מחזיקים השופטים.

אם כן, המחקר הנוכחי מתבסס על החלטות להארכת מעצר ראשוני. התמקדנו בהחלטה המוקדמת ביותר שבית המשפט מקבל בנוכחותו של חשוד שנעצר – זו המתקבלת בתוך יממה ממעצרו על ידי המשטרה. בדקנו כיצד משפיעים זהותו האתנית של החשוד, זהותו האתנית של השופט ומספר ימי המעצר שביקשה המשטרה על החלטת השופט – לשחרר את החשוד, ואם לאו – לכמה ימים לעוצרו.

1 לרשימת שיקולים כזו ראו סעיף 140 להצעת חוק העונשין (תיקון מס' 92) (הבניית שיקול הדעת בענישה), התשס"ו-2006, ה"ח 446.

א. ערבים במערכת המשפט הפלילית בישראל: רקע תאורטי ומחקר קודם

החלטות שיפוטיות מתקבלות במגבלות של זמן ומידע. בהיעדר מידע מלא שופטים עשויים, במודע או שלא במודע, להשלים את הפרטים החסרים על פי סטראוטיפים הנגזרים ממאפיינים לא רלבנטיים מבחינה משפטית כגון מינו של הנאשם או שיוכו האתני.² כך, למשל, בארצות-הברית, גברים שחורים נתפסים כ"נפלים", "עבריינים" או "מסוממים", ויש הסבורים שמערכת המשפט הפלילית מחמירה איתם בשל סטראוטיפים אלה.³

בישראל, מחקרם של פישמן, רטנר ווימן בדק איזו עבירה מייחסים ישראלים לאנשים יהודים וערבים שתמונותיהם הוצגו בפניהם, וחשף נטייה ברורה לייחס עבירות חמורות יותר לאנשים עם חזות ערבית.⁴ תופעה זו הופיעה גם אצל נחקרים ערבים, אף על פי שמחקרים בעולם הראו שככלל אנשים נוטים להעריך את חברי קבוצתם בצורה חיובית יותר.⁵ רטנר, פישמן ווימן ייחסו תופעה זו לאפשרות שערבים בישראל מפנימים את

- 2 ראו George S. Bridges & Sara Steen, *Racial Disparities in Official Assessments of Juvenile Offenders: Attributional Stereotypes as Mediating Mechanisms*, 63 AM. SOC. REV. 554 (1998); Traci Schlesinger, *Racial and Ethnic Disparity in Pretrial Criminal Processing*, 22 JUST. Q. 170, 172 (2005).
- 3 Darrell Steffensmeier & Stephen Demuth, *Ethnicity and Judges' Sentencing Decisions: Hispanic-Black-White Comparisons*, 39 CRIMINOLOGY 145, 151-152 (2001) החלטות שיפוטיות הן מקרה פרטי של תופעה פסיכולוגית רחבה יותר של תהליכי שניני עמדה (attitude change). מחקרים בתחום זה בפסיכולוגיה חברתית מצביעים על ההשפעה של מאפייניו הדמוגרפיים של אדם השולח מסר, על תהליך העיבוד של אותו מסר על ידי אדם אחר. כזהו, לדוגמה, מחקר המפורסם של גולדברג 5 Philip Goldberg, *Are Some Women Prejudiced Against Women?*, 5 TRANSACTION 28 (1968). מחקר זה העלה כי תוכנו המדעי של מאמר שכותבו זוהה בשם גברי זכה לשיפוט חיובי יותר לעומת אותו מאמר עם שם מחבר נשי. בהקשר לזהות אתנית נמצא כי אנשים מקדישים יותר עיבוד למידע שמסר להם אדם השייך לקבוצה אתנית שכלפיה הם מחזיקים בעמדה שלילית P. H. White & S.G. Harkins, *Race of Source Effects in the Elaboration Likelihood Model*, 67 J. PERSONALITY & SOC. PSYCHOL. 790 (1994). ממצא זה הוסבר ברצון שלא לחשוף נטיות גזעניות Richard E. Petty & Daune T. Wegener, *Attitude Change: Multiple Roles for Persuasion Variables*, in 1 THE HANDBOOK OF SOCIAL PSYCHOLOGY 323 (Daniel T. Gilbert, Susan T. Fiske & Gardner Lindzey eds., 4th ed. 1998).
- 4 ראו Gideon Fishman, Arye Rattner & Gabriel Weimann, *The Effect of Ethnicity on Crime Attribution*, 25 CRIMINOLOGY 507 (1987).
- 5 ראו, למשל, J. Crocker & R. Luhtanen, *Collective Self-Esteem and In-Group Bias*, 58 J. PERSONALITY & SOC. PSYCHOL. 60 (1990) וכן: Marilyn B. Brewer, *In-group Bias in the*

תחושת הנחיתות שמקרינים עליהם חברי קבוצת הרוב היהודית.⁶ תפיסה סטראוטיפית זו, ככל שהיא משפיעה גם על שופטים, עלולה להובילם להחמיר עם חשודים ערבים.

עם זאת חשוב לציין שלא כל פער בהחלטות שיפוטיות מלמד על אפליה שיפוטית נגד ערבים. לצורך זה חשוב להבחין בין אפליה מערכתית, העשויה להיות מושפעת מגורמים מבניים ואחרים המעמידים ערבים בעמדת נחיתות בהליך הפלילי, לבין אפליה שיפוטית. מערכת המשפט הפלילי יכולה להיחשב כמפלה אם היא מקנה יתרון לעשירים על פני עניים, וערבים הם עניים יותר; אם היא מחמירה עם סוגי עבירות המבוצעות יותר על ידי ערבים ומקלה עם סוגי עבירות המבוצעות יותר על ידי יהודים וכיוצא בזאת. אפליה מערכתית מסוג אחר תיתכן בשל אופי הפעולה של רשויות האכיפה והתביעה, בהחלטות על סגירת תיקים, בבחירת האישומים, בהגשת בקשות למעצר, בהגשת עררים על שחרורים, בניסוח כתב אישום, במאמץ המושקע בהליך, בהסכמות להסדרי טיעון או באופי הטיעון לעונש. כל אלה אינם בגדר אפליה שיפוטית במובן המעניין אותנו במחקר זה.⁷ להחלטות אלו אמנם יש השפעה רבה על התוצאות המשפטיות, אולם כשהן הגורם לפערים בענישה אין לראות פערים אלו כאפליה שיפוטית. מחקרנו זה בא לבחון אם ניתן לאתר אפליה ביחסם של השופטים, היינו: אפליה שאינה נובעת מגורמי האכיפה האחרים או מסיבות מבניות ומערכתיות.

מרבית המחקרים שבחנו את השפעתו של המוצא האתני על החלטות שיפוטיות התמקדו בבחינת גזרי הדין. בארצות-הברית יש הסכמה מחקרית רחבה על האפליה בהפעלתו של עונש המוות,⁸ אולם מחקרים שעסקו בגזרי דין אחרים הציגו מסקנות נוקבות פחות. גארי קלק (Kleck), שסקר מחקרים רבים על גזרי דין שפורסמו עד סוף

Minima Intergroup Situation: A Cognitive Motivation Analysis, 86 PSYCHOL. BULL. 307 (1979).

6 Fishman, Rattner & Weimann, לעיל ה"ש 4, בעמ' 520. השוו יואל נון ואהרון ביזמן תפיסות של תוקפנות בין-קבוצתית בקרב יהודים וערבים 79-83 (1994) (המראים כי נבדקים ערבים ייחסו תוקפנות רבה יותר ליהודי התוקף ערבי מאשר לערבי התוקף ערבי, אך לא נמצאה תופעה הפוכה בקרב נבדקים יהודים).

7 השוו Gary Kleck, *Racial Discrimination in Criminal Sentencing: A Critical Evaluation of the Evidence with Additional Evidence on the Death Penalty*, 46 AM. SOC. REV. 783, 784 (1981) (המבחין בין ישום שוויוני של כללים ומבנים דיוניים הפועל לרעת קבוצת המיעוט לבין החמרה עם בני מיעוטים המתבססת על סטראוטיפים של השופטים).

8 ראו, למשל, U.S. General Accounting Office, Report to Senate and House Committees on the Judiciary: Death Penalty Sentencing 5 (Feb. 1990) www.goccp.org/capital-punishment/documents/GAO1990.pdf (שלאחר סקירת המחקרים על עונשי מוות סינן 28 מחקרים שנמצאו אמינים מתודולוגית והסיק את קיומה של אפליה בין שחורים ללבנים בהחלטות על הטלת עונשי מוות).

שנות השבעים של המאה העשרים, הגיע למסקנה שרובם לא גילו כל השפעה של גזע הנאשם על העונש. קלק הראה כי המחקרים שמצאו השפעה כזו לא שלטו כראוי (או בכלל) ביסודות המרכזיים שהשפיעו על גזר הדין, ובפרט בחומרת העבירה ובעבר הפלילי של הנאשם. מחקרים ששלטו טוב יותר במשתנים אלו לא מצאו אינדיקציות לאפליה.⁹ המסקנה אינה בהכרח שאין אפליה בענישה אלא שאפליה זו, ככל שהיא קיימת, נעשית בצורה עדינה יותר וגלויה פחות, באמצעות פרקטיקות שיפוטיות שקשה יותר לאתרן.¹⁰ אם כן התוצאה היא שהמחלוקת בדבר קיומה של אפליית מיעוטים בענישה טרם הוכרעה.¹¹

כמה מחקרים שנערכו בישראל ניסו לבחון אם יש אפליה של ערכים בהליך הפלילי. מחקרים אלה, כמרבית המחקרים בעולם המנסים לבחון הטיות של בתי המשפט, הסתמכו על ההחלטות בתום ההליך השיפוטי, דהיינו: על שיעורי ההרשעה ועל גזרי

- 9 ראו Kleck, לעיל ה"ש 7 (אין בסיס מחקרי לטענה בדבר אפליית שחורים בגזירת הדין למעט בהקשר המוגבל של עונשי מוות שהוטלו על שחורים במדינות הדרום). לסקירה עדכנית יותר של הספרות ראו Darren E. Warner, *Race and Ethnic Bias in Sentencing Decisions: A Review and Critique of the Literature*, in THE SYSTEM IN BLACK AND WHITE: EXPLORING THE CONNECTIONS BETWEEN RACE, CRIME, AND JUSTICE 171 (Michael W. Markowitz & Delores D. Jones-Brown eds., 2000) (מראה כי המחקר הקיים אינו מספק ראיה לקיומה של אפליה שיטתית של שחורים בגזירת הדין). ראו גם Marjorie S. Zatz, *Race, Ethnicity, and Determinate Sentencing – A New Dimension to an Old Controversy*, 22 CRIMINOLOGY 147, 147-148 (1984). ("[T]he sum of our knowledge is that for some offenses, in some jurisdictions, controlling for some legal and extralegal factors, at some historical points, and using some methodologies, some groups are differentially treated")
- 10 ראו Kathleen Daly & Michael Tonry, *Gender, Race and Sentencing*, 22 CRIME & JUST. 201, 228 (1997).
- 11 ראו Cassia Spohn, *Thirty Years of Sentencing Reform: The Quest for a Racially Neutral Sentencing Process*, in U.S. DEPARTMENT OF JUSTICE, CRIMINAL JUSTICE 2000: POLICIES, PROCESSES AND DECISIONS OF THE CRIMINAL JUSTICE SYSTEM 428 (2000) (סקירת מחקרים בנושא מובילה אותו למסקנה כי לא ניתן עוד להביא לקבורה את תאוריית האפליה); אך ראו William Wilbanks, *The Myth of a Racist Criminal Justice System* (1987) (הטוען שהפערים שהתגלו במערכת המשפט הפלילית ביחס לשחורים הם תוצר של משתנים אחרים כגון עוני, מצב תעסוקתי ורצידיביזם, ולא של אפליה גזעית של גורמי האכיפה). להצגה של כמה סקירות של מאמרים שהגיעו למסקנות שונות ראו Theodore G. Chiricos & Charles Crawford, *Race and Imprisonment: A Contextual Assessment of the Evidence*, in ETHNICITY, RACE, AND CRIME: PERSPECTIVES ACROSS TIME AND PLACE 281, 282-284 (Darnell F. Hawkins ed., 1995); לקשיים הסטטיסטיים באיתור אפליה בגזרי דין ראו גם Kathleen Daly & Michael Tonry, *Gender, Race, and Sentencing*, 22 CRIME & JUST. 201, 230 (1997).

הדין. כמו המחקרים שנערכו בארצות הברית, גם מסקנותיהם של מחקרים אלה אינן אחידות.

את המחקר המקיף ביותר על יהודים וערבים במערכת המשפט הפלילית בישראל ערכו אריה רטנר וגדעון פישמן מאוניברסיטת חיפה.¹² הם הסתמכו על המרשם המשטרתי ובדקו שלושה צמתים מרכזיים בהליך הפלילי: ההחלטה על העמדה לדין, ההחלטה על הרשעה וההחלטה בדבר העונש. לאחר ששלטו בנתונים מרכזיים כגון עבר פלילי, גיל ומין מצאו רטנר ופישמן שסיכויי ההרשעה של ערבים רבים יותר ושחומרת העונשים המוטלים עליהם גדולה יותר. לעומת זאת נמצא כי החלטות הפרקליטות והמשטרה על סגירת תיקים מושפעות פחות מהזהות האתנית של החשודים.

למרות ממצאים אלו, הנתונים במחקר זה אינם מלמדים בהכרח כי הסיבה לפערים נעוצה בשופטים. ראשית, מכיוון ששיעור ההרשעות וגזרי הדין תלוי במידה רבה בגורמים חיצוניים לשופט. כך, למשל, התביעה משפיעה על שיעורי ההרשעות הרבה יותר משמשפיע עליהן בית המשפט: בחינה של נתוני המחקר עם סטטיסטיקה רשמית אחרת מעלה כי את מרבית ההחלטות שתוארו במחקר כאי-הרשעה סביר יותר לייחס להחלטות של התביעה להפסיק את ההליכים מאשר להחלטה שיפוטית לזכות את הנאשמים.¹³ למעשה, מחקר קודם הראה כי את כל הפער בין שיעורי ההרשעות של ערבים ויהודים ניתן לייחס להחלטות התביעה לחזור בה מאישומים, בעוד שהחלטות בית המשפט לזכות דווקא מקוזות חלק מהפער האמור.¹⁴ כמו כן, מחקר אחר העלה כי

12 ARYE RATTNER & GIDEON FISHMAN, JUSTICE FOR ALL? JEWS AND ARABS IN THE ISRAELI CRIMINAL JUSTICE SYSTEM (1998)

13 רטנר ופישמן, שם, הראו כי שיעור ההרשעות של יהודים עמד על 53% מהתיקים שלא נסגרו בעוד ששיעור ההרשעות של ערבים עמד על 61% מהתיקים שלא נסגרו. עם זאת, באותה תקופה שיעור הכרעות הדין שכללו הרשעה עמד בין 92% (בשנת 1980) ל-95% (בשנת 1990). מכאן, שמרבית הנאשמים שלא הורשעו במחקרם של רטנר ופישמן לא זוכו אלא ההליך בעניינם הסתיים מסיבות אחרות כגון חזרה מאישום, התליית הליכים או עיכוב הליכים. החלטות מסוג זה נתונות לשיקול דעתה של התביעה ולא של בית המשפט, ומכאן שסטטיסטיקת ההרשעות במחקרם מושפעת מהחלטות התביעה הרבה יותר מאשר מהחלטות שיפוטיות.

14 ראו סלים חאג' יחיא, גיורא יחב ומאיר טייכמן "בית משפט השלום ותיפקודו עם המיעוטים בישראל" פלילים ד 157, 166 (1994). במדגם תיקים של בתי משפט השלום, שיעור היהודים שהורשעו היה כ-80% בעוד ששיעור הערבים שהורשעו היה 86%: הפער נבע מכך שחזרות מאישומים היו נפוצות אצל יהודים (התביעה חזרה בה מ-10% מכתבי האישום כנגד יהודים ורק מ-5% מכתבי האישום כנגד ערבים). מנגד, בית המשפט זיכה 6% מהערבים ורק 3% מהיהודים, ובכך קיזז במידה מסוימת את ההשפעות האחרות. ככל שמחקר זה מלמד על פעולת בתי המשפט, משמעו שמקור הפער בשיעורי ההרשעות של יהודים וערבים הוא בתביעה ואילו בית המשפט רק מצמצם פער זה. מנגד, ממצאי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מלמדים כי מתוך סך כל התיקים המגיעים להכרעת דין, שיעור המורשעים הערבים תמיד גדול יותר. כך הורשעו בשנת 2000 97%

בקשת התביעה בשלב הטיעונים לעונש היא אחד משלושת הגורמים המשפיעים ביותר על העונש.¹⁵ שנית, במשטר שבו מרבית הכרעות הדין מושגות באמצעות הסדרי טיעון, לתביעה יש השפעה רבה על העונש גם באמצעות התנאים שהיא מציבה בהסדרים אלו.¹⁶ שלישי, הקושי של ערבים להשיג תוצאות דומות בהליכים פליליים יכול בהחלט להיות תוצר של ההגנה שהם מקבלים במשפט. ייתכן, למשל, שמשאביהם של נאשמים ערבים אינם מאפשרים להם לשכור עורכי-דין – בכלל, או שהם שוכרים עורכי דין בעלי ניסיון וכישורים פחותים ביחס לעורכי-הדין ששוכרים נאשמים יהודים.¹⁷ ייתכן גם שהזהות האתנית של הסנגור משפיעה, שכן לפחות אחד המחקרים הראה ששיעור הסנגורים הערבים גדול יותר אצל נאשמים ערבים.¹⁸ רביעית, ייתכן שהפער נובע מדיני המעצר. מחקרים רבים שפורסמו בספרות העולמית הראו כי עצם המעצר משפיע מאוד על סיכויי ההרשעה ועל חומרת העונש גם כששולטים במשתנים אחרים,¹⁹ ויש אישוש מחקרי לתופעה זו גם בישראל.²⁰ מעצרים מוטלים בצורה לא פרופורציונלית על נאשמים משכבות סוציו-אקונומיות נמוכות, שכן נאשמים אלו מתקשים להציג חלופה מספקת

מהיהודים לעומת 98.1% מהערבים; בדומה, בשנת 2004 היה שיעור ההרשעות מבין הכרעות הדין בעניינם של יהודים 99.8%, לעומת 99.9% בהכרעות דין בעניינם של ערבים. ראו הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה שנתון סטטיסטי לישראל 53, לוח 11.3 (2002), וכן הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה שנתון סטטיסטי לישראל 57, לוח 11.3 (2006).

15 ראו יעל חסין ומרדכי קרמניצר "עבירת ההתפרצות – המשתנים המשפיעים על מידת האחידות בענישה" משפטים כב 533, 546 (1993) (שלושת המשתנים המשפיעים ביותר על ההסתברות כי יוטל עונש מאסר בעבירות התפרצות היו קיומו של מעצר לפני משפט, דרישת התובע לעונש וערכאת השיפוט).

16 כ-90% מהכרעות הדין בישראל הם תוצר של הודאות באשמה; רובן המכריע של הודאות אלו ניתן בעקבות הסדר טיעון. ראו אורן גול-אייל "הסדרי ענישה – הצעה להליך חדש" עיוני משפט ל 125 (2006).

17 אינדיקציה מסוימת לכך ניתן למצוא במחקרים של חאג' יחיא, יחב וטייכמן, לעיל ה"ש 14; כן ראו הערה 28 להלן.

18 חאג' יחיא, יחב וטייכמן, שם, בעמ' 165.

19 למחקרים בעולם ראו, למשל, Marian R. Williams, *The Effect of Pretrial Detention on Imprisonment Decisions*, 28 CRIM. JUST. REV. 299 (2003); William M. Landes, *Legality and Reality: Some Evidence on Criminal Procedure*, 3 J. LEGAL STUD. 287, 333-335 (1974); Stevens H. Clarke & Susan T. Kurtz, *Criminology: The Importance of Interim Decisions to Felony Trial Court Dispositions*, 74 J. CRIM. L. & CRIMINOLOGY 476, 502-505 (1983). ראו גם Jeffrey Manns, *Liberty Takings: A Framework for Compensating* Pretrial Detainees, 26 CARDOZO L. REV. 1947, 1973-1975 (2005) (סוקר את הספרות המראה כי מעצר לפני משפט מגדיל את סיכויי הנאשם להרשעה ומוביל להחמרה בענישה).

20 חסין וקרמניצר, לעיל ה"ש 15, בעמ' 546 (מצאו שלמעצר השפעה גדולה על הסיכויים שיוטל עונש מאסר על נאשם בעבירות פריצה והתפרצות).

למעצרים כגון ערובה או פיקוח על ידי בן משפחה שיימצא מהימן על בית המשפט.²¹ ככל שערכים משתייכים יותר לשכבות אלו, יש בכך כדי להסביר מדוע עונשי מאסר רבים יותר מוטלים על נאשמים ערבים. חמישית, השליטה המוגבלת יחסית בסוג העבירות לא מאפשרת לשלול את הטענה כי אופי העבירות שערכים מבצעים הוא שונה. החוקרים אמנם בחנו גם כמה קטגוריות של עבירות כגון עבירות אלימות, עבירות רכוש או עבירות של הפרת הסדר הציבורי, אולם קטגוריות אלו רחבות מכדי לשלול פערים הנובעים מאופיין של העבירות. כך, למשל, ייתכן ששיעור גדול יותר מעבירות האלימות שמבצעים ערבים, או מעבירות של הפרת הסדר הציבורי שמבצעים ערבים, מבוצע על רקע ביטחוני – עניין המהווה שיקול לחומרה; בדומה ייתכן שעבירות הרכוש שמבצעים ערבים כוללות יותר עבירות של גניבת רכב, ואילו יהודים מעורבים יותר בעבירות רכוש קלות יותר כגון גניבה מחנות, ובדרך זו ניתן להסביר את הפערים בענישה.²²

מחקר מאוחר יותר, שערכו פישמן, רטנר ותורג'מן פתר, חלק מהקשיים האמורים אך יצר אחרים.²³ מחקר זה, שהסתמך על תיקים שנדונו בבתי המשפט המחוזיים בחיפה ונצרת, בדק את המשתנים המשפיעים על ההחלטה להטיל עונש מאסר בפועל בעבירות אלימות. כמו במחקר הקודם, היעדר השליטה בסוג העבירות או בחומרתן העלה גם כאן את האפשרות שהשוני בשיעור המאסרים נובע מהשוני בסוג העבירות שביצעו נאשמים ערבים ויהודים. אפשרות זו מתחדדת לאור העובדה ששיעורי מעורבותם של נאשמים יהודים וערבים אכן שונים בעבירות מסוגים שונים.²⁴ גם השימוש במדד חומרה דיכוטומי – מאסר בפועל או היעדרו – מקשה לשלול את האפשרות שההתפלגות השונה של היהודים והערבים בעבירות חמורות פחות היא הגורם העיקרי הצפוי להשפיע על שיעור המורשעים שלא נדונו למאסר. כמו כן, במחקר זה כמו בקודמו, היעדר השליטה בגורמים שונים בתיקי בית המשפט כגון מעצרו של הנאשם, קיומו של הסדר טיעון, ומידע על הטיעון של התביעה בתיק לא מאפשר לשלול הסברים אחרים לממצאים.

21 ראו בלהה כהנא וחייה זנדברג "מעקב אחר שחרורם של משוחררים בערובה" המשפט ח 521 (2003) (כ-20% מהנאשמים במדגם, שהוחלט על שחרורם בערובה, לא מצליחים לעמוד בתנאי הערובה ונותרים במעצר עד תום ההליכים).

22 השוו לעניין זה Kleck, לעיל ה"ש 7, בעמ' 792 (המראה כיצד חוסר השליטה במאפייני העבירה הוביל חוקרים להסיק שזהות הנפגע משפיעה על חומרת העונש); Warner, לעיל ה"ש 9, בעמ' 173 (מבקר מחקרים המסיקים אפליה בלא לשלוט במשתנים שונים כגון קיומן של נסיבות מחמירות); Daly & Tonry, לעיל ה"ש 11, בעמ' 230.

23 Gideon Fishman, Arye Rattner & Hagit Turjeman, *Sentencing Outcomes in a Multinational Society: When Judges, Defendants and Victims Can Be either Arabs or Jews*, 3 EUR. J. CRIMINOLOGY 69 (2006).

24 ראו RATTNER & FISHMAN, לעיל ה"ש 12, בעמ' 42.

שליטה טובה יותר בגורמים השונים, ובכלל זה בעמדת התביעה, ניתן למצוא במחקרם של חאג' יחיא, רהב וטייכמן.²⁵ מחקר זה העלה שכאשר נבחנת זהותו האתנית של הנאשם, הסיכויים שיוטל על ערבים עונש חמור גדולים בהרבה. תוצאה זו משתנה כששולטים בנתונים כמו חומרת העבירה, הרשעות קודמות, צירוף תיקים ובקשת התביעה: או אז זהות האתנית מסבירה רק אחוז אחד מהשונות בענישה.²⁶ לשם השוואה, בקשת התביעה להחמיר בעונש הסבירה כ-21% מהשונות, והתביעה ביקשה החמרה בכ-40% מהתיקים של ערבים ורק בכ-20% מהתיקים של יהודים.²⁷ אף על פי שהיו בידיהם נתונים על כך, החוקרים לא ניסו לשלוט גם בקיומו של ייצוג לנאשם, בזהות האתנית של המייצג ובתפקוד הסנגור²⁸ – כולם משתנים שנמצאו מתואמים במידה זו או אחרת לזהות האתנית של הנאשמים ולכן יכולים להסביר את השונות הקטנה שנמצאה.²⁹ מסקנת החוקרים הייתה כי אל נוכח חוסר יכולתם לכלול את כל המשתנים בניתוח סטטיסטי אחד לא ניתן לקבוע אם התביעה או בית המשפט אכן הפלו ערבים.³⁰

שני מחקרים של חסין וקרמניצר לא מצאו השפעה של זהות האתנית של הנאשמים על העונש. המחקר הראשון בחן את המשתנים המשפיעים על סוג העונש בעבירות של אי-ציות לרמזור אדום. מחקרם הראה כי לאחר ששולטים במשתנים משפיעים אחרים אין לזהות זו השפעה על סוג העונש.³¹ גם מחקר אחר, שבדק את המשתנים המשפיעים על הסיכוי לעונש מאסר בעבירות התפרצות של נאשמים שזו להם עבירה ראשונה, לא מצא השפעה לזהות האתנית של הנאשם.³²

25 לעיל ה"ש 14.

26 שם, בעמ' 170.

27 שם.

28 כך למשל מצאו החוקרים כי הסיכוי שנאשם יהודי ייזום בקשה לתסקיר מבחן גדול בהרבה מהסיכוי שנאשם ערבי ייזום בקשה כזו – עובדה העשויה לרמוז על איכות ההגנה שמקבל הנאשם; ראו שם, בעמ' 165. ראו גם Malcolm D. Holmes, Harmon M. Hosch, Howard C. Daudistel, Dolores A. Perez, & Joseph B. Graves, *Ethnicity, Legal Resources and Felony Dispositions in Two Southwestern Jurisdictions*, 13 JUST. Q. 11, 11-30 (1996) (מראים את ההשפעה של משאבי הנאשמים על הייצוג שהם מקבלים ועל סיכוייהם להשתחרר, וכן את השפעתם של שני המשתנים הללו על גזר הדין. מסתבר שכאשר שולטים במשתנים אלו ההשפעה העצמאית של המוצא האתני קטנה (באחד המחוזות שנבדקו) או נעלמת (באחר)).

29 במקום אחר במאמר נבחן העונש בהתחשב בגורמים אלו, אולם שם הושטו מהניתוח הסטטיסטי הנתונים על הרשעות קודמות וצירוף תיקים – שני נתונים בעלי השפעה משמעותית על העונש; ראו חאג' יחיא, רהב וטייכמן, לעיל ה"ש 14, בעמ' 172.

30 חאג' יחיא, רהב וטייכמן, שם, בעמ' 173.

31 ראו יעל חסין ומרדכי קרמניצר "אחידות בענישה בעבירות תעבורה" משפטים יח 103, 116 (1988).

32 חסין וקרמניצר, לעיל ה"ש 15, בעמ' 546.

בעוד שמחקרים רבים בחנו את השפעת זהותו של הנאשם על ההחלטות השיפוטיות, רק מחקרים ספורים בחנו את ההשפעה ההדדית של זהותם האתנית של השופט והנאשם גם יחד. ככלל, ממצאי המחקרים הללו אינם אחידים, אך ככל שנמצאו הבדלים בין שופטים לבנים ושחורים בגזירת הדין היו אלה הבדלים קטנים. כך, למשל, שני מחקרים מצאו ששופטים שחורים מחמירים יותר עם כלל הנאשמים ביחס לשופטים לבנים;³³ שני מחקרים אחרים לא מצאו השפעה לצבע עורו של השופט על גזרי הדין,³⁴ ואילו מחקר אחד מצא ששופטים שחורים, בניגוד ללבנים, מתייחסים לשחורים בצורה שוויונית יותר משופטים לבנים בהחלטתם להטיל עונשי מאסר.³⁵ לא מצאנו מחקרים שבודקים את השפעת צבע עורו של השופט ביחס להחלטות על מעצר ושחרור.

בארץ, רק פישמן, רטנר ותורג'מן בדקו גם את השפעת זהותו האתנית של השופט על גזרי הדין בעבירות אלימות. מחקרם הראה כי ביחס לשופטים יהודים, שופטים ערבים מחמירים עם נאשמים ערבים אך מקלים עם נאשמים יהודים. הנתונים הראו כי ההחמרה עם נאשמים ערבים נובעת מיחסם המחמיר של שופטים ערבים לעבירות שבהן הנאשם הוא ערבי והנפגע יהודי. החוקרים העלו שני הסברים אפשריים לממצא זה. לפי ההסבר הראשון, השופטים הערבים מודעים לחשש הציבורי של חברי קבוצת הרוב מפני הערבים, ומתוך חשש לביקורת על החלטות מקלות הם מחמירים עם בני קבוצתם; לפי ההסבר השני, השופטים הערבים – כחלק מהעילית של החברה הערבית – מפנימים את העמדות של הרוב היהודי, הפנמת יתר, ולכן מחמירים עם נאשמים ערבים. עם זאת, המחקר התבסס רק על תיקים פליליים שנדונו בבתי המשפט המחוזיים בחיפה ונצרת. שיבוץ התיקים לשופטים בבתי משפט אלו הוא בסמכותו של נשיא בית המשפט,³⁶ והוא עשוי להחליט על חלוקת התיקים לשופטים משיקולים שונים שאינם בהכרח אקראיים. זהו קושי משמעותי במיוחד לאור מספרם הנמוך של שופטים ערבים בשני בתי המשפט המחוזיים שנבחנו.³⁷ בנסיבות אלו די שאחד או שניים מהשופטים קיבלו במשך השנים

33 ראו: Darrell Steffensmeier & Chester L. Britt, *Judges' Race and Judicial Decision Making: Do Black Judges Sentence Differently?*, 82 SOC. SCI. Q. 749 (2001); Thomas M. Uhlman, *Black Elite Decision Making: The Case of Trial Judges*, 22 AM. J. POL. SCI. 884 (1978).

34 Cassia Spohn, *Decision Making in Sexual Assault Cases: Do Black and Female Judges Make a Difference?*, 2 WOMEN & CRIM. JUST. 83 (1990); Cassia Spohn, *The Sentencing Decisions of Black and White Judges: Expected and Unexpected Similarities*, 24 LAW & SOC'Y REV. 1197 (1990).

35 Susan Welch, *Do Black Judges Make a Difference?*, 32 AM. J. POL. SCI. 126 (1988).

36 ראו סעיף 48 לחוק בתי המשפט [נוסח משולב], התשמ"ד-1984, ס"ח 198, המסמיך את נשיא בית המשפט ואת סגנו לקבוע איזה שופט ידון בכל עניין. בתיקים פליליים החלטה זו יכולה להביא לעיוותים, בייחוד אם שיקולים של מוצא אתני של השופט או של הנאשם משפיעים על חלוקת התיקים.

37 כיום יש שלושה שופטים ערבים בבית המשפט המחוזי בנצרת ושניים בחיפה. המחקר בחן תיקים

תיקים מסוג מסוים, שרמת הענישה בהם אינה מייצגת, כדי להשפיע על תוצאות המדגם. נוסף על כך, החלטות על גזירת דין מתקבלות לרוב לאחר הליך ממושך יחסית והן זוכות לבולטות גדולה. לפיכך בהחלט ייתכן שבהליך סמוי יותר, שבו הבירור מהיר ושטחי יותר, התנהגות השופטים תהיה שונה.

מהאמור לעיל עולה כי הן בארץ והן בעולם מחקרים המתמקדים בשלב ההרשעה וגזר הדין מתקשים להגיע למסקנות קונקלוסיביות באשר להשפעת הזהות האתנית של הנאשם או של השופט. מחקרים כאלו מתקשים לשלוט בעמדת התביעה בתיק, בסוג הייצוג, בקיומו של מעצר עד תום ההליכים, בקיומו של הסדר טיעון ובנתונים נוספים העשויים להיות קשורים להשתייכות האתנית במישרין או בעקיפין (למשל דרך מעמד כלכלי). כל אחד מהמשתנים הללו משפיע מאוד על רמת הענישה, ויש בסיס להניח מתאם בין חלקם לבין זהותו האתנית של הנאשם. גם הקושי להתחשב בשונות שבין סוגי העבירות שמבצעים יהודים וערבים במחקרים אלו מעיב על הממצאים, שכן יש הבדל בהתפלגותם של ערבים ויהודים בין עבירות שונות. בנוסף, נמצא, כי גזר הדין מושפע מגורמים רבים המגיעים לשופט באמצעות כתב האישום, העדויות שנשמעו בתיק, הטיעון המפורט יחסית של הצדדים והראיות לעונש – וככל שהגורמים המשפיעים רבים יותר ושונים מתיק לתיק, כך גדל הסיכוי שההסבר לשונות יהיה טמון בהם ולא במשתנים שנבדקו.

בארץ לא נמצאו מחקרים שבדקו את השפעת זהותו האתנית של החשוד על החלטות בדבר מעצרו, ולא ידוע לנו על מחקרים אחרים בעולם שבדקו את השפעת האינטראקציה בין זהותם האתנית של חשודים ושל שופטים על ההחלטות בדבר מעצר לפני משפט.³⁸

בתקופה של 12 שנה ולכן יש להניח שמספר השופטים הערבים היה גדול מעט יותר, בשל פרישות והצטרפויות של שופטים, אולם הואיל וכהונה של שופט נמשכת שנים רבות, אין מדובר בתחלופה גדולה מאוד. זאת ועוד: רק חלק מהשופטים יושבים כשופטים יחידים בתיקים פליליים, ואם לא כל השופטים הערבים דנים בפלילים, המדגם מצטמצם עוד יותר.

38 בהשוואה לריבוי המחקרים על גזירת הדין, גם בעולם מעטים המחקרים שבדקו את השפעת זהותו האתנית או הגזעית של חשוד על ההחלטות בדבר מעצרו לפני המשפט. לכמה מחקרים בנושא ראו Stephen Demuth, *Racial and Ethnic Differences in Pretrial Release Decisions and Outcomes: A Comparison of Hispanic, Black, and White Felony Arrestees*, 41 CRIMINOLOGY 873-908 (2003); Charles M. Katz & Cassia Spohn, *The Effect of Race and Gender on Bail Outcomes: A Test of an Interactive Model*, 19 AM. J. CRIM JUST. 161 (1995); Ilene H. Nagel, *The Legal/Extralegal Controversy: Judicial Decisions in Pretrial Release*, 17 LAW & SOC'Y REV. 481 (1983); Stephen Demuth & Darrell Steffensmeier, *The Impact of Gender and Race-Ethnicity in the Pretrial Release Process*, 51 SOC. PROBS. 222 (2004). ההליכים להארכת מעצר לפני הגשת כתב אישום בארצות-הברית ובאנגליה שונים מאלו המקובלים אצלנו, באופן המקשה לבחון את ההשפעה של בקשת המדינה על ההחלטות השיפוטיות. מחקר זה הוא הראשון הבוחן את ההשפעה של המוצא האתני תוך שליטה בבקשת המדינה על

מחקר זה בא להשלים פער זה. ההסתמכות על החלטות בדבר מעצר לפני הגשת כתב אישום בישראל מאפשרת להתגבר על חלק גדול מהקשיים המעיבים על היכולת להסיק מסקנות מממצאי המחקרים הקיימים, וזאת בשל אופיו של ההליך להארכת מעצר. לתיאורו של הליך זה נעבור כעת.

ב. הארכת המעצר הראשוני

על פי חוק המעצרים³⁹ שוטר מוסמך לעצור אדם החשוד בעבירה ולהביאו לתחנת משטרה.⁴⁰ המשטרה רשאית להחזיק את החשוד במעצר לתקופה שלא תעלה על 24 שעות מרגע מעצרו, בכפוף לחריגים ספורים. הארכת מעצר מעבר ל-24 שעות אלה מחייבת החלטה שיפוטית. לשם כך נדרש כי חוקר משטרה יגיש לבית המשפט בקשה בכתב הנתמכת בהצהרתו, ובה תמצית העובדות שעליהן היא מתבססת, עילת המעצר וחומר רלבנטי נוסף ככל שיש כזה. על החוקר לציין בבקשה גם את מספר ימי המעצר המבוקשים. החשוד וסנגורו מוזמנים לדיון בפני שופט שלום, המוסמך להאריך את המעצר לתקופה של עד 15 יום או לשחררו בערובה או בלעדיה.⁴¹ אף על פי שאין חובת מינוי סנגור לכל עצור, בפועל כמעט כל החשודים שאינם משיגים סנגור פרטי לצורך ייצוגם מיוצגים על ידי תורן המעצרים מטעם הסנגוריה הציבורית.⁴² הדיון בכל בקשה נמשך כעשר דקות בממוצע – עובדה נוספת המרמזת על המידע המוגבל המצוי בשלב זה

ההחלטות של שופטים בבקשות מעצר; כפי שנראה בהמשך, לבקשת המדינה יש השפעה רבה על ההחלטה.

39 חוק סדר הדין הפלילי (סמכויות אכיפה – מעצרים), התשנ"ו-1996, ס"ח 338 (להלן: חוק המעצרים).

40 ראו סעיפים 19 ו-23 לחוק המעצרים.

41 במחקר זה לא בחנו את תוצאת ההחלטות על השחרור, שכן ענייננו היה בהשפעת הזהות האתנית על החלטות השופט ולא על תוצאת ההחלטה. עם זאת, ייתכן שחלק מהחשודים שהוחלט לשחררם בערובה לא השתחררו בשל קושי למלא אחר תנאי הערובה או בשל ערר שהוגש על ההחלטה.

42 שיעור המיוצגים עולה בהתמדה עם השנים. במחקר משנת 1973 נמצא כי שיעור החשודים המיוצגים עומד על 14.49% (323 מתוך 2229 בקשות למעצר); ראו דוד ליבאי "הליכי מעצר ושחרור בערובה בבית-משפט השלום – מחקר ומעקב" עיוני משפט ג 516, 525 (1973). שיעור החשודים שהגיע לדיון בהארכת מעצרום ללא ייצוג בשנת 1991 עמד על 37%, על פי מחקרים של אבי פורג וגלאון קפלנסקי "הליכי מעצר לפני הגשת כתב אישום בבית משפט השלום – מחקר שדה" פלילים ג 291, 294 (1992). במדגם שלנו 90.4% מהחשודים (1223 מתוך 1353) היו מיוצגים בעת הדיון. יצוין כי כיום סנגור ציבורי נמצא באולם המשפט ביום הדיונים, והשופט ממנה אותו לכל חשוד המעוניין בכך. לפיכך, ברוב המכריע של המקרים רק חשודים שאינם מעוניינים בייצוג מייצגים את עצמם.

בידי מקבל ההחלטה.⁴³ בשל ריבוי ההליכים המתקיימים מדי יום, הנראות של ההליכים הללו נמוכה בהרבה מזו של הכרעות דין וגזרי דין. מאפיינים אלו של ההליך להארכת המעצר הראשוני הופכים אותו למעבדה מצוינת לבחינת ההשפעה של הזהות האתנית של החשוד והשופט על ההחלטות השיפוטיות. החלטת השופט מבוטאת בימי מעצר, ולפיכך יוצרת סולם קרדינלי של חומרת התגובה השיפוטית – סולם שקשה להפיק בשלב גזירת הדין בשל אמצעי ענישה הרבים העומדים בו לרשות השופט.⁴⁴ ההסתמכות על תורנות השופטים בשלב הארכת המעצר מבטיחה שחלוקת התיקים בין השופטים תהיה אקראית ולא תושפע מהקצאת התיקים הנקבעת על ידי נשיא בית המשפט או סגנו;⁴⁵ גם מספר השופטים הערכים במדגם גדול יחסית.⁴⁶ נוסף על כך, הקצאת הסנגורים הציבוריים לתיקי מעצרים (להבדיל מתיקים רגילים) היא אקראית, שכן בכל יום דיונים מופיע אדם שנקבע מראש כתורן מעצרים בסנגוריה הציבורית. מיעוט הנתונים המגיעים לידי השופט, כמו גם משכו הקצר של הדיון ואקראיות החלוקה של השופטים והסנגורים, מצמצמים את החשש שגורמים אחרים (שלא נשלטו) השפיעו על התוצאה. היכולת לאתר בבקשת המשטרה ובפרוטוקולים הסכמות בין הצדדים (מעין מקבילה של שלב המעצר להסדרי הטיעון) מאפשרת להתמקד רק במקרים שבהם מספר ימי המעצר היה שנוי במחלוקת בין הצדדים. חשוב מכול: באמצעות בקשת המשטרה ניתן לשלוט בעמדת המדינה, שכאמור לעיל משפיעה מאוד גם על גזרי הדין. בקשת המשטרה משמשת גם מעין הערכה חיצונית לגורמים האחרים האמורים להשפיע על ההחלטה בדבר המעצר כגון חומרת העבירה ונסיבותיה. בדרך זו ניתן לבחון אם החלטות השופטים מושפעות מהשיוך האתני של החשודים, מעבר להשפעה שיכולה להיות לשיוך אתני זה על עמדת המדינה.

43 ראו פורג וקפלנסקי, שם, בעמ' 294.

44 מגוון אמצעי הענישה כולל, בין היתר, מאסר בפועל, עבודות שירות, מאסר על תנאי, קנס, התחייבות להימנע מעבירה, צו שירות, צו מבחן ועוד, כמו גם שילובים של אמצעים אלו בדרגות חומרה שונות. ראו חאג' יחיא, יהב וטייכמן, לעיל ה"ש 14, בעמ' 161.

45 ראו סעיף 48 לחוק בתי המשפט [נוסח משולב], המסמיך את נשיא בית המשפט וסגנו לקבוע איזה שופט ידון בכל עניין. כאמור, בתיקים פליליים החלטה זו יכולה להביא לעיוותים, בייחוד אם שיקולים של מוצא אתני של השופט או הנאשם משפיעים על חלוקת התיקים, בעוד שבתיקי מעצר, נהגים מנהליים של בית המשפט מבטיחים כי שופט תורן, הממונה מראש לטפל בתיקי מעצר שיגיעו כיום נתון, יקבל תיקים בצורה אקראית.

46 במדגם שלנו היו 13 שופטים ערכים. בארץ יש כיום 19 שופטי שלום ערכים (לא כולל שופטים מיוחדים כגון שופטי תעבורה או משפחה שלא דנים בתיקי מעצרים). הנתונים לקוחים מתוך אתר הרשות השופטת בישראל: www.court.gov.il (נבדק ביום 21.11.2006).

ג. המדגם, הנתונים ושיטת המחקר

המחקר מבוסס על נתונים שהופקו ממדגם מהתיקים שנדונו בבתי משפט השלום בחיפה ובנצרת. המדגם כולל את כל החלטות המעצר שנדונו בבתי משפט אלה בימי שישי ובמוצאי שבת בשנת 2004 ($N = 1353$). ההתמקדות בימי שישי ושבת נבעה משתי סיבות. ראשית, בימים אלו עוסקים כמעט כל הדיונים בהארכות של מעצר ראשוני, דהיינו: בעצורים שנעצרו לראשונה ביום הדיון או ביום שקדם לו.⁴⁷ בימות השבוע האחרים נדונות פעמים רבות גם הארכות מעצר חוזרות, דהיינו: עצורים שנעצרו לכמה ימים וכעת המשטרה מבקשת להאריך את מעצרום לצורך המשך החקירה. בחינת התיקים בימי שישי ושבת אפשרה לנו לצמצם את השונות בין התיקים ולהתמקד בהליכים המוקדמים ביותר, שבהם כמות המידע שבידי המשטרה והשופט היא מינימלית. שנית, בעוד שלעתים מוקצים שופטים מסוימים לדון במשך תקופה ארוכה יחסית בכל תיקי המעצר במשך ימות השבוע, בימי שישי ושבת ממונים לרוב שופטים תורנים המטפלים בתיקים על פי סבב שנקבע מראש. בדרך זו יכולנו להרחיב את מספר השופטים שטיפלו בתיקים שנבדקו. מספר השופטים במדגם היה 65, 13 מהם ערבים ו-52 יהודים. כמו כן יצוין כי בבתי משפט אלה פועלים מרבית השופטים הערבים בישראל.⁴⁸

ניתוח החלטות כלל שני שלבים. בשלב הראשון נותחה החלטת השופטים כמשתנה רציף – מספר ימי המעצר שנקבעו. לצורך כך נבדקה השפעתם של המשתנים הבלתי-תלויים על המשתנה התלוי (ההחלטה) ברגרסיה ליניארית מרובה. בשלב השני נותחה החלטת השופטים כמשתנה דיכוטומי – שחרור או מעצר. לצורך שלב זה נבדקה השפעתם של המשתנים הבלתי-תלויים בעזרת רגרסיה לוגיסטית מרובה. בכל הניתוחים הסטטיסטיים נכללו רק תיקים שבהם לא הושגה בין הצדדים הסכמה על שחרור או על תקופת המעצר, ולכן נדרשה הכרעה שיפוטית ($N = 944$).

1. המשתנים התלויים

החלטות מעצר ימים: החלטת השופט באשר להארכת המעצר קודדה כמשתנה רציף על פי מספר ימי המעצר שנקבעו בין 0 (שחרור) לבין 15 יום.
 החלטות שחרור: החלטת השופט באשר להארכת המעצר קודדה גם כמשתנה דיכוטומי – שחרור/מעצר.

47 רק ב-6.6% מהמקרים מדובר בהארכת מעצר שנייה או שלישית.

48 ראו לעיל ה"ש 46.

2. המשתנים הבלתי-תלויים

בקשת המשטרה: כאמור, בהליכים להארכת מעצר המשטרה נוקבת במספר ימי המעצר שהיא מבקשת. מספר זה מופיע בתיק, וקודד כמשתנה רציף. חומרת העבירה: בכל מקרה קודדה חומרת העבירה על פי העבירה החמורה ביותר המוזכרת בהליך בקשת המעצר. הקידוד של חומרת העבירה נעשה על ידי משתנה סודר בעל ארבע רמות לפי העונש המרבי שבצד העבירה: עבירות שדינן עד שלוש שנות מאסר, עבירות שדינן בין שלוש לשבע שנות מאסר, עבירות שדינן בין שבע ל-15 שנות מאסר, ועבירות שדינן יותר מ-15 שנות מאסר. משתנה זה שימש לאמידה של מידת ההטיה האפשרית בבקשת המשטרה. זהות החשוד: החשודים זוהו על פי שמותיהם בתיקים כיהודים או ערבים, ונתון זה קודד כמשתנה דיכוטומי. זהות השופט: השופטים שקיבלו את ההחלטה זוהו כיהודים או ערבים, ונתון זה קודד כמשתנה דיכוטומי. בית המשפט: בהסתמך על מחקרם של חסין וקרמניצר (1993), זיהויו של בית המשפט נכלל בניחות כמשתנה דיכוטומי – חיפה/נצרת. יצוין כי נבדקה גם השפעתם של ותק שיפוטי, התמחות השופט (פלילי/אזרחי) וסוג הייצוג של החשוד (סנגוריה, פרטי, לא מיוצג), אך נתונים אלה לא נמצאו רלבנטיים לשאלת המחקר.

ד. הממצאים

1. סטטיסטיקה תיאורית

טבלה 1: תיאור המדגם

משתנה	ממוצע/שכיחות	חציון	שונות	סטיית תקן
לאום החשוד (ערבי)	.407		.241	.491
לאום השופט (ערבי)	.263		.194	.440
בקשת המשטרה (בימים)	4.750	5	5.430	2.330
חומרת העבירה	2.344	2	1.109	1.053
בית המשפט (נצרת)	.500		.250	.500
החלטת מעצר (בימים)	2.143	2	3.389	1.841
החלטות שחרור (כן/לא)	.271		.198	.445

$N = 1353$

2. ניתוח קורלציה

טרם הניתוח הרב-משתני בוצעה אינטרקורלציה לבדיקת הקשרים בין כל זוגות המשתנים; בדיקה זו מאפשרת גם להעריך את הסיכון למולטיקוליניאריות בין הנתונים. טבלה 2 מציגה מטריצת קורלציות בין משתני המחקר (רק תוצאות מובהקות מוצגות).⁴⁹ ניתן לראות כי בין המשתנים הבלתי-תלויים לא נמצא שקיים קשר בעצמה העולה על 0.312. (בין בקשת המשטרה לחומרת העבירה). ממצאים אלה אינם מעוררים חשש למולטיקוליניאריות בין המשתנים אם ייכללו באותה משוואת רגרסיה. אשר לקשרים בין המשתנים הבלתי-תלויים למשתנים התלויים, ניתן לראות כמה קשרים, ואלה ייבחנו באופן מבוקר יותר בהמשך.

טבלה 2 : מטריצת קורלציות

חומרת העבירה	בקשת משטרה	שופט ערבי	חשוד ערבי	
<u>משתנים בלתי-תלויים</u>				
לאום החשוד (ערבי)				
לאום השופט (ערבי)				
			0.067*	בקשת המשטרה (כימים)
	0.312***			חומרת העבירה
0.105**	0.156***	0.218***	0.155***	בית המשפט (נצרת)
<u>משתנים תלויים</u>				
	0.454***			החלטת ימים
0.280***	-0.253***		-0.078*	החלטת שחרור

$N = 944$; * $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

3. משתני הבקרה: חומרת העבירה ובקשת המשטרה

מכיוון שמשתנה הבקרה המרכזי בניתוח החלטות השופטים הוא בקשת המשטרה, קודדו המקרים גם לפי חומרת העבירה שנעברה. חומרת העבירה מהווה אמצעי לבקרה על בקשת המשטרה בשלב שלפני הדיון בבית המשפט, במטרה לזהות הטיות בבקשת המשטרה כתוצאה מזהותו של החשוד.

.Two-tailed Spearman correlation 49

טבלה 3 מציגה את תוצאות הרגרסיה הליניארית על בקשת המשטרה. חומרת העבירה נמצאה קשורה באופן חיובי ומובהק לבקשת המשטרה. עם זאת, לא נמצא קשר בין זהותו הלאומית של החשוד לבין בקשת המשטרה.

טבלה 3 : תוצאות רגרסיה ליניארית על בקשת המשטרה

β	B	
.343	.631*** (.056)	חומרת העבירה
.037	.147 (.123)	זהות החשוד (ערבי)
	3.550*** (.152)	Constant
	64.040*** (.000)	F
	.120	R Square
	944	N

*** $p < .001$

4. החלטות מעצר כמשתנה רציף

טבלה 4 מציגה תוצאות רגרסיה ליניארית של החלטות המעצר בימים⁵⁰. בקשת המשטרה נמצאה קשורה באופן חיובי ומובהק להחלטת המעצר, קרי: כל יום נוסף בבקשת המשטרה הביא בממוצע לתוספת של כחצי יום מעצר (.535). משתנה נוסף שנמצא קשור להחלטת המעצר הוא בית המשפט. החלטות המעצר בבית המשפט בנצרת מחמירות יותר בממוצע לעומת בית המשפט בחיפה (תוספת ממוצעת של 407. יום מעצר). עם זאת, זהות החשוד וזהות השופט לא נמצאו קשורות למשכי המעצר שנקבעו. כמו כן לא נמצא הבדל בין יחסם של שופטים יהודים וערבים לסוגי חשודים שונים (יהודים וערבים), כפי שעולה מהיעדר אינטראקציה מובהקת בין זהות השופט לזהות החשוד.⁵¹

50 שתי העמודות הימניות של הטבלה מציגות את המודל האדיטיבי; שתי העמודות השמאליות מציגות את המודל המולטיפליקטיבי, הכולל אינטראקציה בין זהות השופט לזהות הנאשם.

51 בעמודה שכותרתה Beta מצוינים מקדמי הרגרסיה המתוקננים, כלומר: גודל השינוי במשתנה התלוי (ימי מעצר) לשינוי של סטיית-תקן אחת במשתנה הבלתי-תלוי. מקדמים אלה מאפשרים להשוות בין עצמת הקשרים שבין המשתנים הבלתי-תלויים למשתנה התלוי.

טבלה 4 : תוצאות רגרסיה ליניארית על החלטת המעצר בימים

<i>Beta</i>	B	<i>Beta</i>	B	
.574	.536*** (.025)	.573	.535*** (.025)	בקשת המשטרה
.110	.408*** (.101)	.109	.407*** (.101)	בית המשפט (נצרת)
.026	.099 (.112)	.010	.037 (.099)	זהות החשוד (ערבי)
.024	.108 (.150)	.000	-.002 (.118)	זהות השופט (ערבי)
-.044	-.282 (.237)			זהות החשוד *
	-.740*** (.142)		-.711*** (.170)	זהות השופט Constant
	102.490***		127.700***	<i>F</i>
	1.421			שינוי ב <i>F</i>
	.3533		.3523	R Square
			944	<i>N</i>

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

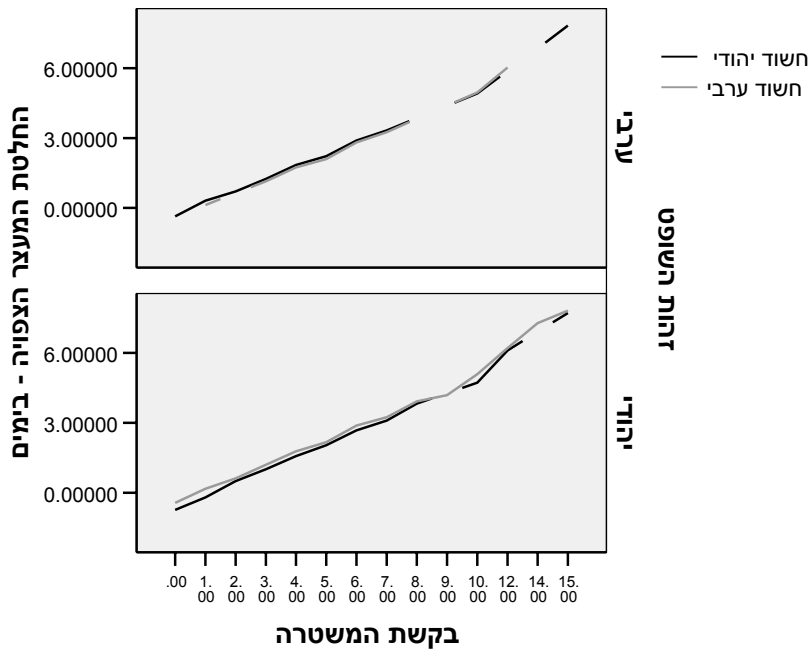
בהחלפה של "בקשת המשטרה" עם "חומרת העבירה" ברגרסיה מתקבל R Square נמוך יותר באופן משמעותי (.112), וכן גודלו של המקדם המתוקנן (standardized coefficient) של "חומרת העבירה" קטן יותר (.498). מהמקדם המתוקנן של "בקשת המשטרה" (.573). ממצאים אלה מצביעים על השפעה רבה יותר של מספר הימים בבקשת המשטרה על החלטת השופט/ת מאשר חומרת העבירה; ⁵² יתרה מכך: בעזרת מבחן Sobel נמצא כי השפעתה של חומרת העבירה על החלטת השופט מתווכת על ידי בקשת המשטרה ⁵³. (Sobel test = 9.779, $p < .001$)

52 ממצא זה אינו מפתיע בהתחשב בכך שחומרת העבירה מהווה מדרג גס בהרבה לחומרה ולצורך במעצר מאשר בקשת המשטרה, היכולה לכלול גם התייחסות לנסיבות העבירה, מסוכנות החשוד ושיקולי חקירה.

53 מבחן Sobel (1982) משמש לצורך הערכה האם קשר בלתי-ישייר של משתנה בלתי-תלוי על המשתנה התלוי באמצעות משתנה מתווך הוא שונה באופן מובהק מאפס. הניתוח בוצע בעזרת "interactive calculation tool for mediation tests" (Preacher and Leonardelli): www.psych.ku.edu/preacher/sobel/sobel.htm

שרטוט 1 מציג ממצאים אלה באופן גרפי. בשני הגרפים ניתן לזהות את הקשר החיובי הברור בין ימי המעצר לבקשת המשטרה. עם זאת, העקומות המייצגות נאשמים יהודים וערבים ממוקמות זו על גבי זו לערך, וכך לא ניכר הבדל בין הגרף המציג החלטות של שופטים ערבים (עליון) לבין הגרף המציג החלטות של שופטים יהודים (תחתון).

שרטוט 1: החלטות המעצר בימים כתלות בבקשת המשטרה
בחלוקה לחשודים יהודים וערבים ועל פי שופטים יהודים וערבים

5. החלטות מעצר כמשתנה דיכוטומי שחרור/מעצר

טבלה 5 מציגה את תוצאות הרגרסיה הלוגיסטית על החלטת המעצר כהחלטה דיכוטומית.⁵⁴ כצפוי נמצא כי בקשת המשטרה קשורה באופן שלילי להסתברות לשחרור

54 שתי העמודות הימניות של הטבלה מציגות את המודל ללא אינטראקציה בין לאום השופט ללאום החשוד, ואילו שתי העמודות השמאליות מציגות את המודל הכולל אינטראקציה זו. רגרסיה לוגיסטית מספקת אומדן לערכו של המשתנה התלוי במושגים של השפעה על ההסתברות לקיומו של התנאי. במקרה זה, עמודת Odds Ratio מציגה את השפעתו של כל משתנה בלתי-תלוי על

החשוד: כל יום נוסף בבקשה מביא להקטנת הסתברות השחרור.⁵⁵ עוד עולה מהנתונים כי בית המשפט בנצרת קשור אף הוא באופן שלילי להסתברות לשחרור: קיום ההליך בנצרת מפחית את ההסתברות לשחרור.⁵⁶ זהות החשוד וזהות השופט לא נמצאו קשורות להסתברות השחרור במסגרת המודל ללא האינטראקציה, כלומר: הסתברותו הממוצעת של חשוד ערבי להיות משוחרר אינה שונה מזו של חשוד יהודי (נמוכה ביחס בלתי-מובהק), והיותו של השופט ערבי אינה קשורה להסתברות לשחרור החשוד (נמוכה ביחס בלתי-מובהק). עם זאת, מעיון בתוצאות המודל הכולל אינטראקציה עולה כי שופטים יהודים וערבים נבדלים בהשפעה של זהות החשוד על החלטותיהם. במודל זה נמצא כי הסתברות השחרור של חשוד יהודי המובא בפני שופט יהודי גבוהה מזו של חשוד ערבי, בעוד שלא נמצא הבדל מובהק בין הסתברות שחרורם של חשודים יהודים וערבים אצל שופטים ערבים.⁵⁷ עם זאת יצוין כי נמצא אמנם שהסתברות שחרורו של חשוד ערבי המובא בפני שופט ערבי גבוהה מהסתברות שחרורו של חשוד יהודי, אולם בשל מספרן הנמוך יחסית של החלטות שופטים ערבים במדגם,⁵⁸ יחסם השונה לשחרור חשודים יהודים וערבים (לטובת ערבים) נמצא בלתי-מובהק ($p = .128$). השלכה נוספת של הממצאים היא כי זהות השופט משפיעה על סיכויי השחרור של החשוד כאשר הוא יהודי. במקרה זה, הבאתו בפני שופט ערבי מקטינה את סיכויי להשתחרר באופן מובהק ($p < .05$). מנגד, כאשר החשוד ערבי, נראה כי הבאתו בפני שופט ערבי מגדילה את סיכויי שחרורו אולם תוצאה זו אינה מובהקת ($p = .158$).

- הסתברות לשחרור החשוד. מספרים הגדולים מ-1 מצביעים על השפעה חיובית על ההסתברות לשחרור, ואילו מספרים קטנים מ-1 מצביעים על השפעה שלילית.
- 55 ההסתברות לשחרור במקרה שבו בקשת המשטרה היא למעצר של ארבעה ימים (בבית המשפט בחיפה, כשהחשוד והשופט הם יהודים) הינה 46.5%. אם באותם תנאים בקשת המשטרה עולה לחמישה ימים, הסתברות השחרור יורדת ל-34.2%. יצוין כי ההשפעה של בקשת המשטרה אינה ליניארית (תוספת של יום ראשון אינה משפיעה כמו תוספת של יום עשירי), כפי שניתן להתרשם בשרטוט 2.
- 56 ההסתברות לשחרור חשוד על ידי בית המשפט בנצרת (כאשר בקשת המשטרה היא למעצר של חמישה ימים, והחשוד והשופט הם יהודים) הינה 16.4%. ההסתברות לשחרור חשוד על ידי בית המשפט בחיפה באותם תנאים היא 34.2%.
- 57 חישובים אלה מבוססים על JAMES JACCARD, INTERACTION EFFECTS IN LOGISTIC REGRESSION 18-24 (2000); ועל Thomas Brambor, William Roberts Clark & Matt Golder, *Understanding Interaction Models: Improving Empirical Analysis*, 14 POLITICAL ANALYSIS 63 (2006).
- 58 בסך הכול 206 החלטות, המהוות 21.6% מסך החלטות.

טבלה 5: תוצאות רגרסיה לוגיסטית על החלטת המעצר

Odds Ratio	B	Odds Ratio	B	
.600	-.511*** (.065)	.609	-.496*** (.064)	בקשת המשטרה
.378	-.973*** (.183)	.383	-.959*** (.182)	בית המשפט (נצרת)
.651	-.429* (.189)	.791	-.235 (.168)	זהות החשוד (ערבי)
.589	-.530* (.265)	.844	-.169 (.207)	זהות השופט (ערבי)
2.716	.999* (.419)			זהות החשוד * זהות השופט
6.700	1.902*** (.331)	5.836	1.764*** (.323)	Constant
	122.490***		114.890***	χ^2
	7.600*			χ^2 שינוי ב
	.1127		.1075	Pseudo R Square
			944	N

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

לשם המחשת הממצאים בחנו את התחזית של המודל למקרה השכיח ביותר במדגם שלנו: מקרה שבו המשטרה מבקשת לעצור אדם לחמישה ימים בבית משפט השלום בחיפה. הטבלה הבאה מציגה את סיכויי השחרור במקרה זה לפי זהות השופט והחשוד.

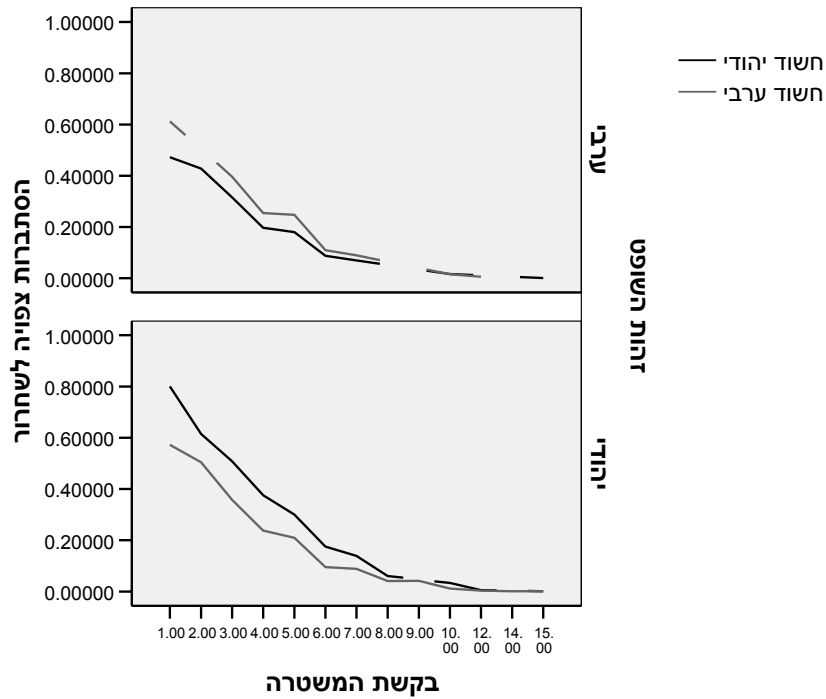
טבלה 6: סיכויי השחרור כאשר המשטרה מבקשת חמישה ימי מעצר בחיפה

	שופט יהודי	שופט ערבי
חשוד יהודי	34.2%	23.5%
חשוד ערבי	25.3%	35.1%

הטבלה לעיל מסייעת להעריך את מידת ההשפעה של הזהות האתנית על סיכויי השחרור. כפי שניתן לראות בטבלה, סיכויי השחרור של חשוד יהודי גדלים ב-45% כאשר השופט הוא יהודי לעומת סיכויי שחרורו אצל שופט ערבי. בדומה, כאשר השופט הוא יהודי,

הסיכוי של חשוד יהודי להשתחרר גדול בכ-35% מסיכוי של חשוד ערבי. כאמור לעיל, השפעת הזהות האתנית בשני המקרים הללו נמצאה מובהקת סטטיסטית.

שרטוט 2 : החלטות שחרור/מעצר כתלות בבקשת המשטרה בחלוקה לחשודים יהודים וערבים ועל פי שופטים יהודים וערבים

שרטוט 2 מבהיר את הממצאים הללו באופן גרפי. בשני הגרפים ניתן לזהות את הקשר השלילי הברור בין ההסתברות לשחרור ובין בקשת המשטרה. עם זאת, ניתן לזהות הבדל ברור בין שני הגרפים: הגרף המייצג החלטות שחרור/מעצר של שופטים ערבים (גרף עליון) מצביע על הסתברות גבוהה יותר לשחרור במקרה של חשוד ערבי לעומת יהודי (אם כי, כאמור לעיל, תוצאה זו אינה מובהקת), ואילו הגרף המייצג החלטות של שופטים יהודים (גרף תחתון) מצביע בבירור על הסתברות גבוהה יותר לשחרור במקרה של חשוד יהודי לעומת ערבי.⁵⁹

59 נציין כי ממצא זה נמצא גם בתת-הקבוצה של חשודים שיוצגו על ידי הסנגוריה הציבורית ($N = 580$). תוצאה זו מחזקת את המסקנה כי הטיות אלה אינן תוצאה של טיב הייצוג.

ה. דיון ומסקנות

מחקר זה הינו המחקר הראשון בישראל שבחן את השפעת הזהות האתנית של חשודים על החלטות מעצר לפני הגשת כתב אישום, וככל הידוע לנו גם הראשון בעולם שבדק זהות אתנית של שופטים וחשודים במעצרים לפני הגשת כתב אישום. הממצאים מלמדים כי הסיכוי ששופט ידחה את בקשת המשטרה לעצור חשוד תלוי במידה רבה בזהותם האתנית של החשוד והשופט. כאשר השופט יהודי, סיכוייו של חשוד יהודי להשתחרר גבוהים מסיכוייו של חשוד ערבי, בהינתן שהעמדה המשטרית כלפי שניהם הייתה דומה ושהדיון נערך באותו בית משפט. מנגד, כאשר השופט הוא ערבי לא נמצא הבדל מובהק בין סיכויי השחרור של חשוד ערבי לסיכוייו של חשוד יהודי, באותם תנאים. עם זאת נמצא הבדל לא מובהק המצביע על אפשרות שסיכויי השחרור של חשוד ערבי גבוהים יותר מסיכוייו של חשוד יהודי אצל שופט ערבי. כמו כן נמצא כי הסיכוי של חשודים יהודים להשתחרר גבוה יותר אצל שופט יהודי מאשר אצל שופט ערבי (ממצא הפוך, אך לא מובהק נמצא גם לגבי חשודים ערבים). מכל מקום, כאשר משווים שופטים יהודים לשופטים ערבים נמצא הבדל מובהק בין יחסם לזהותו של החשוד, המתבטא בסיכויי השחרור.⁶⁰

הואיל ומרבית השופטים הם יהודים, משמעות הנתונים האמורה היא שלחשודים ערבים יש סיכויים נמוכים יותר להשתחרר ממעצר כשהמשטרה מבקשת לעצורם. אמנם במדגם שלנו, כאשר כוללים את השופטים היהודיים והערבים יחדיו, סיכוייו של חשוד ערבי לשחרור אינם נמוכים באופן מובהק מסיכוייו של חשוד יהודי שבעניינו הוגשה בקשה דומה, אולם הסיבה לכך היא שהמדגם שלנו כלל ייצוג גדול מהרגיל של שופטים ערבים: במדגם שלנו 13 מתוך 65 שופטים היו ערבים בעוד שמחצית למחוזות חיפה והצפון רק שניים מתוך 213 שופטי השלום המכהנים כיום הם ערבים.⁶¹ על כן יש להניח

60 בהתבסס על האינטראקציה המובהקת ($p < .05$) שבין זהות השופט לזהות החשוד. לא נמצא ממצא מובהק המצביע על הפליה של חשודים ערבים אצל כלל השופטים (יהודים וערבים), אולם ממצא כזה נמצא אצל השופטים היהודים. ההסבר הסטטיסטי לתופעה זו נעוץ בהתנהגותם של שופטים ערבים. אמנם הממצא המצביע על הפליה של שופטים אלה לטובת חשודים ערבים אינו מובהק ($p = .128$), אך נטייה הפוכה זו אצל שופטים ערבים לעומת יהודים יכולה להפוך את הממצא המצרפי לבלתי-מובהק. התוצאה היא שהכללת שופטים יהודים וערבים באותו ניתוח מערבת שתי תוצאות סותרות המקזזות זו את זו באופן ששולל אפשרות להגיע לתוצאה מובהקת. עם זאת, משמצאנו אפקט אינטראקציה מובהק – קרי: שזהות השופט משפיעה על היחס שלו למוצא האתני של החשוד – אין מקום להתייחס למדגם הכולל את השופטים משתי הקבוצות. במקרה כזה, הפרדת השופטים מבטיחה תמונה נכונה יותר, וזו אכן מלמדת על העדפת חשודים יהודים אצל שופטים יהודים.

61 הנתונים על השופטים הערבים הוצאו מתוך רשימת שופטי השלום באתר הרשות השופטת בדצמבר 2006. שופטים ערבים יש גם בבתי משפט אחרים במחוזות הצפון כגון עכו (ארבעה מתוך עשרה),

שהפער בין סיכויי השחרור של חשוד ערבי ויהודי במחוזות האחרים גדול בהרבה, בדומה לפער המשתקף מהחלטות שופטים יהודים וערבים בחיפה ובנצרת. האם ניתן לייחס את הפערים בפסיקתם של השופטים (או לפחות של רוב השופטים, השייכים לקבוצת הרוב היהודית) לגורמים אחרים, שאינם זהותו האתנית של החשוד? כפי שציינו לעיל, מרבית הגורמים שנמצאו רלבנטיים להחלטה על גזרי דין – כגון קיומו של מעצר במהלך המשפט, הסדרי טיעון, תשובת הנאשם לאישומים וכיוצא באלה – אינם רלבנטיים בשלב זה. סינון התיקים שבהם הייתה הסכמה בין הצדדים באשר להחלטת השופט שולל את האפשרות שהשחרורים נובעים מהסכמות מפלות בין המשטרה לחשודים. החשש שערבים בוחרים סנגורים טובים פחות נשלל לאחר שהממצאים נותרו דומים גם כשנבדקו רק התיקים שבהם יוצג הנאשם על ידי הסנגוריה הציבורית. מכיוון שהן הסנגוריה הציבוריים והן שופטים המטפלים בתיקים אלו מצוותים אליהם באקראי, בהיותם "תורני מעצרים", לא ניתן לייחס את הפער להחלטות מנהליות של שיבוץ שופטים או סנגורים (החלטות שעשויות להיות מוטות בהתאם לזהות הנאשם).⁶² טענה אחרת שהועלתה כנגד חלק מהמחקרים שעסקו בפערים בגזירת הדין היא שאופי העבירות שמבצעים חברי קבוצות המיעוט, רמת המסוכנות שלהם, העבר הפלילי שלהם או שוני רלבנטי אחר מובילים לפערים בהחלטות בעניינם. אולם ככל שיש יותר הצדקה למעצרים של חשודים ערבים, הדבר צפוי לבוא לידי ביטוי כבר בבקשת המשטרה – ובה שלטנו.

נוסף על השופט, הגורם העיקרי העשוי להסביר את הפערים שהתגלו הוא המשטרה. המשטרה בוחרת באלו מקרים לבקש מעצר של חשוד וכמה ימי מעצר לבקש. מחקרים קודמים מעלים חשש לאפליה משטרית כנגד ערבים.⁶³ סקרים הבודקים את אופן הציבור במשטרה משקפים תחושה שהמשטרה מפלה ערבים לרעה.⁶⁴ עם זאת, בנייתוח בקשות המשטרה על בסיס חומרת העבירה וזהות החשוד לא נמצאה לזהותו האתנית של החשוד השפעה על מספר ימי המעצר המבוקשים במחקר זה. אם בכל זאת קיימת אפליה

חדרה (שניים מתוך תשעה) ועפולה (אחד מתוך שניים), כך שהנתונים שבידינו אולי משקפים נכונה יותר את היחס לערבים במחוזות אלו. יצוין שכ-40% מהתיקים במדגם נדונו בפני שופטים ערבים ורק 60% מהם נדונו בפני שופטים יהודים.

62 כאמור לעיל, נשיא בית המשפט מופקד על חלוקת התיקים לשופטים, והנחיותיו אכן משפיעות על אופי התיקים המגיעים לשופטים שונים. בדומה, הסנגור הציבורי יכול לקבוע איזה סנגור ישובץ לכל נאשם. החלטות אלו עלולות לפגוע באקראיות של כל מדגם הבוחן גזרי דין של שופטים שונים, אולם הן לא מעוררות קושי בתיקי מעצר שכן בתיקים אלו שיבוץ השופטים והסנגורים נעשה מראש, ליום מסוים, בלא שאיש יודע אלו חשודים יגיעו לדיון באותו יום.

63 ראו RATTNER & FISHMAN, לעיל ה"ש 12.

64 ראו, למשל, אריה רטנר ודנה יגיל, מערכת החוק והמשפט בראי החברה הישראלית – מחקר אורך 2000-2002, 10 (המרכז לחקר פשיעה, משפט וחברה, ספטמבר 2002) (77.2% מהיהודים סבורים שהמשטרה מתייחסת לקבוצתם בצורה שוויונית בעוד שרק 36% מהערבים מחזיקים בדעה דומה).

משטרתית כנגד חשודים ערבים, ממצאינו מעריכים בחסר את מידת ההטיה השיפוטית כנגד ערבים ולא מפריזים בה.⁶⁵

קיומה של אפליה כנגד ערבים בשלבים המוקדמים של ההליך יכולה להסביר גם את הקושי לבסס את קיומה של אפליית ערבים בענישה. זאת, מכיוון שההחלטות המפלות בתחילת ההליך – כמו ההחלטה על מעצר של חשוד או של נאשם – יכולות להשפיע בעקיפין על ההליך כולו. כך, אם ערבים אכן נעצרים יותר מיהודים, ואם המעצר משפיע על חומרת העונש, הרי שמחקר על גזר הדין עשוי לייחס את העונשים החמורים המוטלים על ערבים להיותם עצורים ולא להיותם ערבים. ייתכן שמטעם זה מחקרים שלא שלטו במשתנה המעצר מצאו אפליה של ערבים בגזרי הדין, בעוד שמחקרים ששלטו גם בנתון זה לא מצאו אפליה כזו.⁶⁶

מעניין לא פחות הממצא השני המתייחס לזהות השופטים. כאמור, כאשר השופט הוא ערבי, לא נמצא הבדל מובהק בסיכויי שחרורם של חשודים ערבים ויהודים שהמשטרה ביקשה לעצור לתקופה דומה (אם כי נמצאה העדפה לא מובהקת לשחרור חשודים ערבים). ממצא זה מפתיע לאור מחקרם של פישמן, רטנר ותורג'מן,⁶⁷ שהראה כי בבית המשפט המחוזי שופטים ערבים דווקא נוטים להטיל יותר עונשי מאסר על ערבים מאשר על יהודים. ניתן להעלות כמה השערות שיסבירו ממצאים שונים אלו. ראשית, ייתכן ששופטים ערבים נוהגים אחרת בהחליטם על העונש, שכן החלטות אלו זוכות לרוב לבולטות גדולה בהרבה מהחלטות על מעצר. החלטות בדבר גזירת הדין בבית המשפט המחוזי מדווחות לא אחת בתקשורת ונידונות פעמים רבות יחסית בערעור בבית המשפט העליון. לעומת זאת, רק לעתים רחוקות זוכות החלטות על הארכת מעצר לתהודה ציבורית או לביקורת משפטית.⁶⁸ שנית, החלטות על ענישה מתקבלות לאחר הליכים ממושכים יחסית ובשיקול דעת, בעוד שהחלטות על מעצר ניתנות בתום הליך קצר של כמה דקות. ייתכן שגם משך הזמן שמוקצה לקבלת ההחלטה משפיע על האופן שבו שופטים ערבים משקללים את הסטראוטיפים והעמדות של החברה שבמסגרתה הם פועלים. שלישי, ייתכן שסוג העבירות שנבדקו משפיע על אופי הפעולה. פישמן, רטנר ותורג'מן בדקו רק עבירות אלימות שנדונו בבית המשפט המחוזי, ומצאו ששופטים

65 אם המשטרה מפלה ערבים לטובה בבקשות מעצר, מה שנחזה להיות אפליה לרעה של ערבים בהחלטות שיפוטיות יכול להיות תיקון שיפוטי של אפלייתם לטובה על ידי המשטרה; כאמור, אפליה משטרתית לטובת ערבים אינה סבירה.

66 השוו RATTNER & FISHMAN, לעיל ה"ש 12; Fishman, Rattner & Turjeman, לעיל ה"ש 23 (שמצאו השפעה חזקה של זהותו האתנית של נאשם על העונש, בלא ששלטו במשתנה המעצר); לעומת חסין וקרמניצר, לעיל ה"ש 15, שמצאו שהמעצר מסביר חלק גדול מהשונות בענישה בין נאשמים ולא מצאו השפעה למוצא אתני.

67 לעיל ה"ש 23.

68 אמנם ניתן להגיש ערר על החלטות אלו, אולם עררים אלו אינם כה רבים ולא זוכים לתהודה רבה – גם משום שתקופת המעצר מסתיימת תמיד תוך ימים ספורים.

ערבים מחמירים עם נאשמים ערבים רק כשהנפגע הוא יהודי: מקרים אלו הם המושכים את ממוצע העונש בנסיבות אלו כלפי מעלה. המחקר שלנו כלל את כל העבירות, בכלל זה עבירות רבות ללא נפגע (כגון עבירות סמים ועבירות על חוק הכניסה לישראל) כמו גם עבירות שבהן הנפגע גם הוא ערבי (כגון אלימות במשפחה). ייתכן שבעבירות אלו נטייתם של שופטים ערבים להקל עם נאשמים ערבים היא ניכרת.

בעוד שהסיכוי להשתחרר מושפע מזהותו האתנית של החשוד והשופט, יודגש כי לא נמצא קשר בין מוצא אתני לבין מספר ימי המעצר המוטלים על מי שהחלט לעצרו. ממצא זה מעניין בייחוד לאור ההשפעה החזקה כל כך של המוצא האתני על ההחלטות בדבר מעצר ושחרור. ניתן למצוא לו מקבילה במחקרים של גורי דין בארצות-הברית, שמצאו כי לזהות האתנית או הגזעית של נאשמים יש השפעה על ההחלטה אם יוטל עליהם עונש מאסר לאחר הרשעה, אך לא על ההחלטה מה תהא מידתו של עונש זה.⁶⁹ איננו יודעים מה הסיבות לתופעה זו אולם חשוב להבהיר כי חשיבות ההחלטה בדבר משך המעצר קטנה בהרבה מחשיבות ההחלטה על עצם המעצר, שכן במרבית המקרים תקופת המעצר של החשוד היא ארוכה או קצרה מזו שנקבעה בהחלטה. התקופה ארוכה יותר במקרים שבהם המשטרה מבקשת מבית המשפט הארכה נוספת של המעצר לתקופת החקירה, או כשבמשך תקופת המעצר מוגש נגד החשוד כתב אישום ובית המשפט מחליט על מעצר עד תום ההליכים. תקופת המעצר יכולה להיות קצרה יותר אם המשטרה מחליטה לשחרר את החשוד לפני תום התקופה, עם סיום החקירה בעניינו.⁷⁰ מנגד, החלטה על שחרור של חשוד היא כמעט תמיד סופית. למעט במקרים נדירים ביותר, חשוד ששחרר לא נעצר שוב בגין אותה עבירה.

לסיכום: בניגוד למחקרים קודמים על ערבים בהליך הפלילי, מחקר זה התמקד בהחלטות הניתנות בתחילת ההליך הפלילי, בשלב שבו המשטרה מבקשת לראשונה להאריך את מעצרו הראשוני של החשוד. לבחינת שלב זה חשיבות רבה שכן בשונה משלב גזירת הדין, ההחלטות בשלב זה מתקבלות במהירות יחסית, כשבידי השופט מידע מוגבל, ואין משתנים רבים מהליכים קודמים העשויים להשפיע עליהן. ניראותן של החלטות אלו נמוכה, ומנגד – השפעתן על המשך ההליכים גבוהה למדי. המחקר מלמד שבשלב ראשוני זה סיכויי של חשוד יהודי המובא בפני שופט יהודי להשתחרר גדולים מסיכויי של חשוד ערבי, בעוד שלא נמצא הבדל מובהק בין סיכויי שחרורם של חשודים יהודים וערבים המובאים בפני שופט ערבי. כמו כן מצאנו שסיכויי שחרורו של חשוד יהודי על ידי שופט יהודי גבוהים מהסיכוי שישוחרר על ידי שופט ערבי, בעוד שהזהות האתנית של השופט אינה משפיעה באופן מובהק על שחרורו של חשוד ערבי.

69 ראו Chiricos & Crawford, לעיל ה"ש 11, בעמ' 296 (85% מהמחקרים שנסקרו מצאו פערים בין שיעור המאסרים המוטלים על שחורים ולבנים, אך שיקולי גזע משפיעים הרבה פחות על משך המאסר המוטל).

70 ראו סעיף 20 לחוק המעצרים.